

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-2.5>

Д. О. Дейнеко, аспірант кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
спеціаліст з консульських та адміністративних питань
Посольства України в Королівстві Таїланд

ПРАВОВА ОСНОВА ТА ПОЛІТИЧНІ УМОВИ МИРНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА АСЕАН. ПРИЄДНАННЯ УКРАЇНИ ДО ДОГОВОРУ ПРО ДРУЖБУ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО В ПІВДЕННО-СХІДНІЙ АЗІЇ

Активізація політичного діалогу та економічного співробітництва між Україною та державами-членами Асоціації держав Південно-Східної Азії є одним з інструментів протидії російській агресії. Необхідність політичної та інвестиційної підтримки України регіоном Південно-Східної Азії стала особливо гострою після порушення росією територіальної цілісності України та здійснення пропагандистської кампанії у регіоні з метою приховування міжнародно-протиправних діянь росії. Дослідження політичних засад співпраці України з АСЕАН та відповідно аналіз міжнародно-правового регулювання зносин між Україною та АСЕАН потребує розуміння юридичної природи Асоціації держав Південно-Східної Азії, особливо передумов співпраці держав. Автор поставив за мету: сформулювати розуміння міжнародно-правової основи та економіко-політичних факторів раннього етапу інтеграції в рамках АСЕАН; дослідити переваги та недоліки приєднання не азійських держав до Договору про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії; проаналізувати норми зобов'язального та рекомендаційного характеру Договору про дружбу та співробітництво АСЕАН для визначення політичних і юридичних наслідків приєднання України до Договору про дружбу та співробітництво АСЕАН в умовах збройної агресії росії проти України. Встановлено, що держави-засновниці АСЕАН прагнули до створення організації політико-економічного співробітництва, проте її остаточна форма – фінальний продукт співпраці ні у 1967, ні у 2022 не є погодженим і відомим. Погодження декларації АСЕАН про зону миру, свободи та нейтралітету ознаменувало мирний і прогресивний розвиток для соціальної стабільності усього регіону. Держави-учасниці чітко визначили прагнення досягти нейтралітету, не приєднуючись до держав-гегемонів, або альянсів за межами регіону. Важливість Договору про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії та Зони миру, свободи та нейтралітету полягає у відкритті АСЕАН, як окремої асоціації усьому світу. Наразі 49 держав світу з різних регіонів приєдналися до Договору про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії. Приєднання України до Договору спрямує консолідації політико-дипломатичних зусиль цивілізованих держав світу для протидії агресії та будь-яким проявам застосування сили, подальшому розвитку договірної бази між Україною та АСЕАН.

Ключові слова: Українська дипломатія, АСЕАН, Договір про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії, перший саміт АСЕАН.

D. O. Deineko. Legal framework and political conditions of peaceful cooperation of the ASEAN. Accession of Ukraine to the Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia

Intensification of political dialogue and economic cooperation between Ukraine and the member states of the Association of Southeast Asian Nations is one of the tools for countering Russia's aggression. The demand for political and investment support of Ukraine by the Southeast Asian region became especially acute after Russia violated territorial integrity of Ukraine and launched propaganda campaign in the region aimed at concealing Russia's internationally wrongful acts. The study of the political foundations of Ukraine's cooperation with ASEAN and, accordingly, the analysis of the international legal framework of relations between Ukraine and ASEAN requires an understanding of a legal nature of the ASEAN, especially the prerequisites for the cooperation of states. The author set the following goals: facilitate an understanding of the international legal framework, economic and political factors of the early stage of integration within the framework of ASEAN; investigate the advantages and disadvantages of non-Asian countries joining the TAC; analyze the rules of the binding and advisory nature of the Treaty of Amity and Cooperation in order to determine the political and legal consequences of Ukraine's accession to the Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia bearing in mind Russia's military aggression against Ukraine. It has been established that the founding states of ASEAN sought to create an organization of political and economic cooperation, but its final shape – the final product of cooperation neither in 1967 nor in 2022 is not agreed upon. The approval of the ASEAN Declaration on the Zone of Peace, Freedom and Neutrality marked a peaceful and progressive development for the social stability of the entire region. ASEAN has clearly defined desire to achieve neutrality without joining hegemon states or alliances outside the region. The importance of the Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia and the Zone of Peace, Freedom and Neutrality lies in the opening of ASEAN as a new association to the world. Currently, 49 countries of the world from various regions have joined the Amity and Cooperation Treaty. Ukraine's accession to the Treaty will lead to the consolidation of the political and diplomatic efforts of the civilized countries of the world to counter aggression and any manifestations of the use of force, and further negotiation of the international instruments between Ukraine and ASEAN.

Key words: Ukrainian diplomacy, ASEAN, Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia, the first ASEAN summit.

© Д. О. Дейнеко, 2022

Постановка проблеми та методи дослідження. Дослідження політичних умов співпраці України з АСЕАН та відповідно аналіз міжнародно-правового регулювання зносин між Україною та АСЕАН потребує розуміння юридичної природи Асоціації держав Південно-Східної Азії, особливо передумов співпраці держав. Військово-політичні кризи, соціальні питання, стихійні лиха та потреба мирного співіснування були основними причинами інтеграції держав Південно-Східної Азії в рамках АСЕАН у 2 половині ХХ століття. Автор категорично не згоден, що необхідність дослідити приєднання України до Договору про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії (АСЕАН) може обмежитися лише типовими критеріями оцінювання міжнародного договору. Оцінювальне дослідження не буде об'єктивним, буде відірване від реальності та історії регіону Південно-Східної Азії. Для отримання неупереджених та детальних результатів досліджень було вирішено використовувати спочатку розвідувальний метод для визначення юридичного характеру декларації про зону миру, свободи та нейтралітету АСЕАН, а потім аналітичний метод для поглибленого вивчення міжнародно-правових актів, що були укладені протягом першого саміту АСЕАН в Балі від 1976 року, зокрема, Договору про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії.

Мета статті. 1. Сформулювати розуміння міжнародно-правової основи та економіко-політичних факторів раннього етапу інтеграції в рамках АСЕАН. 2. Дослідити переваги та недоліки приєднання не азійських держав до Договору про дружбу та співробітництво АСЕАН. 3. Проаналізувати норми зобов'язального та рекомендаційного характеру Договору про дружбу та співробітництво АСЕАН для визначення політичних і юридичних наслідків приєднання України до Договору про дружбу та співробітництво АСЕАН в умовах збройної агресії росії проти України.

Вклад основного матеріалу дослідження. Перший саміт Асоціації держав Південно-Східної Азії (далі – АСЕАН) на Балі, який проходив протягом 23-24 лютого 1976 року ознаменував другий етап розвитку АСЕАН. Першим етапом розвитку співпраці в рамках АСЕАН є, власне, створення АСЕАН у 1967 році. АСЕАН була створена 8 серпня 1967 року в Бангкоку п'ятьма країнами-засновницями: Індонезією, Малайзією, Філіппінами, Сінгапуром і Королівством Таїланд. Міністри закордонних справ Таїланду та Сінгапуру, Секретар МЗС Філіппін, Заступник Прем'єр-міністра Малайзії та Міністр президії з політичних питань/Міністр закордонних справ Індонезії підписали Декларацію Асоціації держав Південно-Східної Азії [1]. Текст декларації є стислим за обсягом, проте містить як організаційні, так і політико-економічні зобов'язання для підписантів. Окрім зобов'язань щодо взаємоповаги, дотримання принципів Статуту ООН та, окремо, поваги до верховенства права, що перераховано у пункті 2 Декларації АСЕАН, держави-засновниці домовилися:

- 1) сприяти розвитку південно-азійських студій у освіті;
- 2) проводити щорічні зустрічі міністрів закордонних справ членів АСЕАН;
- 3) заснувати постійний комітет під головуванням міністра закордонних справ приймаючої країни;
- 4) створити представництва АСЕАН у кожній державі-учасниці, а також *ad-hoc* комітети за участі фахівців.

Для розуміння подій 1976 року на саміті АСЕАН в Балі, необхідно пам'ятати про наступне:

- 1) повернення до безпечної військово-політичної ситуації у Індонезії за довгий час з 1965 року, коли відбулася спроба державного перевороту (*також відома як гестапу, не ототожнювати з гестапо*);
- 2) індонезійсько-малайзійський збройний конфлікт було вирішено (*припиненням повноважень Президента Індонезії Сукарно*);
- 3) утворення нової незалежної держави – Республіки Сінгапур у 1965 році;
- 4) закінчення війни у В'єтнамі (*кривавою перемогою комуністичних сил*).

Ці факти підтверджують думку, що з 1967 до 1975 року співпраця між членами АСЕАН була нединамічною через політичні суперечності держав. Наприкінці 1975 року, як вказує колишній міністр закордонних справ Таїланду Тханат Кхоман, лідери майбутніх держав-засновниць АСЕАН відчули потребу у проведенні спільного обговорення для вирішення нагальних питань. Підготовка до саміту тривала 3 місяці, а Індонезія зіграла ключову роль у підготовці проекту першої Декларації Балі [2]. Вивчаючи оригінальний текст Декларації Балі 1976 року, прошу зосередити вашу увагу на першому пункті, що наголошує на «... зміцненні гнучкості АСЕАН». Гнучкість (*в оригіналі з англ. flexibility та інд. ketahanan*) – покликана створити умови обов'язкового врахування інтересів партнерів та суворого дотримання взятих зобов'язань одночасно.

Однією з правових передумов першого саміту на Балі, окрім розвитку дружніх зв'язків між лідерами держав, стало укладання декларації про зону миру, свободи та нейтралітету (*в оригіналі з англ. Zone of Peace, Freedom, and Neutrality*) в 1971 році у Куала-Лумпурі. Основний текст угоди про зону миру, свободи та нейтралітету складається усього з 70 слів й фактично повторює найменування угоди, вказуючи на визнання зони миру для держав-учасниць, яка не залежить від проявів втручання третіх держав поза угодою [3]. Додатково у пункті 2 Декларації держави-учасниці погоджуються докладати узгоджених зусиль для розширення сфер співпраці, що сприяло б ефективності, солідарності та тіснішим відносинам. На цьому основний текст декларації закінчується. Набагато цікавішою автору здається преамбула декларації про зону миру,

свободи та нейтралітету, визнаючи її невід'ємною частиною міжнародної угоди керуючись ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів. Отож, враховуючи вищезазначені політико-економічні умови, преамбула до декларації визначила наступні нагальні регіональні прагнення для Індонезії, Малайзії, Сінгапуру, Філіппін та Таїланду:

1) послаблення міжнародної напруженості та досягнення довготривалого миру;

2) погодження нейтральності держав Південно-Східної Азії (далі – ПСА) та пошук засобів забезпечення цього; *(Відразу варто зазначити, що поняття нейтральності у Декларації жодним чином не наклало на держав-учасниць зобов'язання зберігати стан нейтральності і бездіяльності під час регіональних збройних агресій у світі, зокрема, під час повномасштабної збройної агресії росії проти України. Декларація про зону миру, свободи та нейтралітету має регіональний характер та станом на 1971 рік мала на меті попередження можливих майбутніх регіональних конфліктів у регіоні ПСА);*

3) визнання імперативних принципів міжнародного права та визнання права кожної держави, незалежно від її площі, на здійснення незалежного державотворення та здійснення внутрішніх справ. Особливої уваги потребує згадка у преамбулі про Декларацію Бандунзької конференції 1955 року. Вбачається, що з метою надання запевнень у повазі та у мирних намірах регіональному гегемону Китайській Народній Республіці держави-члени АСЕАН включили до Декларації згадку про дотримання Декларації про сприяння миру та співробітництву у всьому світі 1955 року [4].

Витлумачуючи юридичний стиль написання документу на практичне значення тексту, автор виокремив наступні сигнали декларації:

1) регіон повинен досягти нейтралітету, не приєднуючись до великих держав за межами регіону та не ворогувати з ними;

2) держави-учасниці АСЕАН інформують Сполучені Штати, Радянський Союз і КНР, та просять їх гарантувати, що вони не конкуруватимуть у регіоні Південно-Східної Азії;

3) члени АСЕАН забезпечують свій власний мирний і прогресивний напрямок національного розвитку для соціальної стабільності усього регіону.

Реалізація регіонального нейтралітету стала одним із головних завдань АСЕАН у цей період. Для досягнення цієї мети учасники повинні були спочатку спільно протистояти азіатській системі комуністичних режимів, в тому числі Радянському Союзу. У цьому питанні країни АСЕАН були майже однакові. 24 січня 1972 року Президент Філіппін Фердинанд Маркос у своїй промові перед Конгресом розгорнуто обґрунтував, що «безпека Азії в основному має залежати від самих азіатів» [5]. Міністр закордонних справ Індонезії Адам Малік *(після ротації з посади Посла Індонезії у Радянському Союзі і Польщі)* висловив позицію, що «азіатська система безпеки» Радянського Союзу базується на упередженості та не передбачає участь інших держав [6]. У квітні 1973 року на 6-й зустрічі міністрів АСЕАН на порядок денний було винесено детальне обговорення питання «азійської системи безпеки», яка суперечила меті політичного нейтралітету АСЕАН, і тому була відхилена. На зустрічі делегати також виступили за рішучі дії щодо заборони пропаганди наддержави в регіоні. Іншим конкретним проявом досягнення мети нейтралітету АСЕАН є активний розвиток партнерських відносин та співпраці з країнами третього світу та зміцнення солідарності з ними.

У квітні 1972 року, незабаром після Куала-Лумпурської декларації, АСЕАН провела свою п'яту зустріч на рівні міністрів, керуючись тим, що національне та регіональне співробітництво є «єдиною передумовою» для «запобігання іноземним державам розширювати свою конкуренцію за владу» [7]. Країни АСЕАН можуть протистояти змінам і пережити зміни тільки з тими силами, які їх об'єднують. На зустрічі було висунуто гасло «забезпечення власних сил» і домовлено про «спільні кроки» в економічній політиці АСЕАН.

Прагнення АСЕАН до політичної та економічної співпраці в рамках регіонального співробітництва мали переважно вираження у заявах урядів, в перші кілька років АСЕАН не робила значних практичних кроків для співпраці зі своїми державами-членами. Співпраця не стояла на порядку денному до першого саміту АСЕАН на Балі в лютому 1976 року. У 1975 році комуністичні партії трьох країн Індокитаю перехопили владу, що сприяло кадрово-політичним змінам в регіоні Південно-Східної Азії. В той час Сполучені Штати ще більше зменшили свій вплив в Азії. Крім того, світова нафтова криза завдала важкого удару по зовнішній торгівлі країн АСЕАН. Зіткнувшись із цією ситуацією в рамках єдиної регіональної організації в південно-східній Азії необхідно було терміново об'єднати думки та сформулювати заходи. Після приватних консультацій глав держав-членів АСЕАН було вирішено провести перший саміт з моменту створення АСЕАН у лютому 1976 року на Балі (Індонезія). На зустрічі було проаналізовано ситуацію, що склалася в південно-східній Азії після закінчення Другої війни в Індокитаї в 1975 році, а також обговорено актуальні соціальні питання, що стоять перед АСЕАН. Насамкінець центральною темою зустрічі було економічне співробітництво. Учасники зустрічі дійшли згоди, що сприяння економічному розвитку є основою вирішення соціальної та політичної стабільності, а вирішення проблем у регіоні необхідно шукати всередині регіону, а не покладатися на допомогу зовнішніх сил. З цією метою на зустрічі було прийнято два важливі програмні документи: «Договір про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії» та «Декларацію єдності АСЕАН» *(в оригіналі з англ. – Declaration of ASEAN Concord)*.

Основним змістом Договору про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії (ТАС) є закріплення основних принципів співпраці АСЕАН:

- 1) повага до суверенітету;
- 2) невтручання у внутрішні справи держав;
- 3) відмова від погрози силою і застосування сили;
- 4) мирне врегулювання конфліктів у регіоні.

Ці принципи лягли в основу того, що стало відомо як «підхід АСЕАН». У «Декларації єдності АСЕАН» вперше було запропоновано комплексний план співпраці, який включав політичну співпрацю. У документі детально визначаються зміст і форми політичної, економічної, соціальної, культурної та безпекової співпраці, а також формулюються практичні заходи. Таким чином було створено нормативне регулювання співробітництва, яке тривалий час обмежувалося дискусійним рівнем. У документі також наголошується на посиленні почуття ідентичності АСЕАН і створенні «сильної спільноти АСЕАН». Ще одним важливим аспектом саміту є створення Секретаріату АСЕАН. Протягом останніх 10 років, хоч АСЕАН і був регіональною організацією постійної адміністративної структури не існувало. Вищим органом прийняття рішень була зустріч міністрів закордонних справ держав-членів, а голова щорічно змінювався міністрами закордонних справ держав-членів. З метою більш ефективної координації внутрішніх інститутів АСЕАН і більш ефективного виконання різноманітних завдань АСЕАН необхідно було створити центральну адміністративну структуру. Отож, на першому саміті на Балі лідери держав-учасниць підписали «Угоду про створення Секретаріату АСЕАН» (Agreement on the Establishment of the ASEAN Secretariat). Відповідно до ст. 3 Угоди про створення Секретаріату АСЕАН, Генеральний секретар призначається на зустрічі міністрів закордонних справ АСЕАН за поданням договірних держав терміном на два роки. Генеральний секретар є відповідальною особою за зустрічі міністрів закордонних справ АСЕАН та виконує інформаційно-адміністративну роботу для забезпечення злагодженої діяльності Постійних комітетів АСЕАН, експертних груп та *ad hoc* комітетів. Генеральний секретар не є Генеральним секретарем АСЕАН за аналогією інших багатосторонніх організацій (оскільки він не є політичним речником АСЕАН), а лише Генеральним секретарем Секретаріату АСЕАН. Тому його повноваження обмежуються Секретаріатом, і він здійснює повноваження від імені Секретаріату, а не всієї АСЕАН. Таким чином, він не є незалежним виконавчим органом, а лише відповідає за деякі повсякденні справи, головним чином за обробку кореспонденції та ведення фінансових справ Секретаріату.

Суб'єкти міжнародного права можуть отримати статус партнера по діалогу з АСЕАН, проте АСЕАН не визнає їх повноправними партнерами без визнання Зони миру, свободи та нейтралітету. Більшість партнерів по діалогу з АСЕАН вже взяли на себе політичні зобов'язання щодо дотримання Зони миру, свободи та нейтралітету. Таким чином, держави-учасниці на першому саміті АСЕАН на Балі створили договірну організацію, надали їй правосуб'єктність та проголосили Південно-Східну Азію зоною миру, свободи та нейтралітету.

Проаналізувавши політичні мотиви держав АСЕАН щодо інтеграції у другій половині ХХ століття, автор вважає можливим наступний розгляд трьох міжнародно-правових питань:

- 1) сформулювати чітко та зрозуміло перелік зобов'язань за Договором про дружбу і співробітництво АСЕАН;
- 2) визначити причинно-наслідковий зв'язок та юридичні умови приєднання до Договору про дружбу і співробітництво АСЕАН країн не членів АСЕАН;
- 3) проаналізувати активні зобов'язання України та, можливо, необхідність утримання від певних дій у разі отримання Україною погодження від держав-членів АСЕАН на приєднання до угоди.

Prima facie, Договір про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії є збіркою загальних принципів і положень, що регулюють відносини між державами-учасницями угоди задля досягнення «вічного миру, вічної дружби та співпраці». Проте, поглянувши детальніше стає зрозуміло що першою, серед інших метою є досягнення згоди учасниками вирішувати конфлікти мирним шляхом та утримуватися від застосування сили. Питанню вирішення конфліктів відведено Розділ IV угоди. У статті 13 Договору зазначено, що сторони повинні діяти сумлінно, щоб запобігти виникненню суперечок між ними. Сторони зобов'язані «утримуватися від погрози силою або її застосування» і замість цього закликані вирішувати суперечки «шляхом дружніх переговорів». Задля досягнення цієї мети статтею 14 Договору засновується Вища Рада (*High Council*), що складається з представників на рівні міністрів від кожної держави-учасниці, для вирішення спорів. Зі змінами, внесеними Протоколом 1987 року, система врегулювання суперечок, встановлена статтею 14, допускає участь держав-учасниць поза межами Південно-Східної Азії, якщо ці держави «безпосередньо залучені до суперечки, яка має бути врегульована». Отже, держави-члени Угоди мають додаткову інстанцію для можливого врегулювання суперечностей шляхом переговорів. В той же час, згідно статті 17 Договору держави не позбавлені права звернутися до Міжнародного Суду ООН для врегулювання спору у формі судочинства. Безумовно, Договір також не накладає зобов'язання на держав-членів утримуватися від вираження політичної підтримки, або набувати статусу сторони, що не заявляє самостійних вимог у міжнародних судових установах.

Слід зауважити, що розгляд Міжнародним судом ООН спорів між Індонезією проти Малайзії, Малайзії проти Сінгапуру та Камбоджі проти Таїланду не ставить питання дружби та довіри в АСЕАН у глухий кут. Навпаки, погодження країнами передати свій територіальний спір на розгляд Міжнародного суду вказує на існування духу дружніх відносин між ними та підтримки принципу незастосування сили для вирішення конфліктів [8]. Важливо усвідомлювати, що стаття 16 ТАС обмежує застосування статті 15 випадками, коли всі сторони спору погоджуються до її застосування. Справедливо зазначити, що з цієї причини Вища Рада не збиралася для вирішення спорів, що виникають в рамках Договору.

Держави-учасниці згідно статті 2 керуються у своїх зносинах основоположними принципами, що викладені у статті 1 Договору. Ці принципи повторюють принципи міжнародного права, що викладені у статтях 1-2 Статуту ООН, за виключення: 1) право кожної держави на державотворення без зовнішнього втручання, підривної діяльності чи примусу; 2) результативного співробітництва між членами. Умови договору зводяться до зрозумілої формули – тісна політична і економічна співпраця для попередження будь яких міждержавних конфліктів, особливо із застосуванням сили. Із цією метою держави інкорпоровали до Угоди вимогу про утримання від певних дій у статті 10. Стаття 10 Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії передбачає, що жодна сторона не повинна «в будь-якій формі або в будь-яким шляхом брати участь у діяльності, яка становитиме загрозу політичній та економічній стабільності, суверенітету або територіальній цілісності іншої сторони». Угода не перераховує певні типи діяльності, що становлять «загрозу» політичній чи економічній стабільності, суверенітету чи територіальній цілісності іншої сторони, або який тип поведінки є забороненим. Вбачається, що мова йде про фінансування тероризму, блокування торговельних портів, проведення навчальних заходів збройних сил на лінії кордону держав-учасниць та бездіяльність у випадках вчинення однією з держав міжнародно-протиправних діянь. Лідери АСЕАН розглядають ТАС не лише як статутний документ для організації, а й як установчі керівні принципи, які зміцнюють довіру між членами, тим самим сприяючи підтримці регіонального миру[9].

Згідно Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії в редакції 1976 року, угода була відкрита для ратифікації п'ятьма державами-засновницями АСЕАН, і головне, була відкрита лише для приєднання іншим державам Південно-Східної Азії. Згодом у 1987 році до ТАС були внесені зміни, що дозволили приєднання держав поза межами Південно-Східної Азії за згодою членів АСЕАН, а також встановлено правила щодо того як держави за межами Південно-Східної Азії можуть брати участь у механізмі врегулювання спорів в рамках Угоди.

Протягом 55-го саміту Міністрів закордонних справ АСЕАН, який проходив з 30 липня по 6 серпня 2022 року у Королівстві Камбоджа, окрім підведення підсумків співпраці держав-членів АСЕАН, шість не азійських держав світу підписали договір про приєднання до Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії [10]. Дипломати з Данії, Греції, Нідерландів, Оману, Катару та Об'єднаних Арабських Еміратів висловили задоволення у важливості угоди з огляду на тривалу взаємовигідну співпрацю з АСЕАН та повагу до принципів розв'язання спорів мирним шляхом, невтручання у внутрішні справи держав, розширивши кількість учасників угоди до сорока дев'яти держав світу. Доктор Абдулнасєр Альшаалі, який представляв ОАЕ на саміті, заявив що підписання ТАС відображає прагнення ОАЕ зміцнювати та розвивати економічні відносини з країнами АСЕАН. Він додав, що підписання ТАС є останнім кроком у програмі ОАЕ на приєднання до АСЕАН як партнера секторального діалогу [11]. Це твердження дає можливість усвідомити опрацювання урядом ОАЕ шляхів отримання преференційного ставлення в рамках торгівлі, інвестування з державами членами АСЕАН.

Розглядаючи вже підписані документи про приєднання до Договору про дружбу і співробітництво можна виокремити декілька важливих умов:

- 1) у протоколі вказано, що всі держави АСЕАН висловили згоду на приєднання певної країни до угоди;
- 2) держава підписант бере зобов'язання «сумлінно виконувати та реалізовувати всі положення, що містяться в угоді» [12] включаючи сприяння миру у регіоні. До слова, Китайська Народна Республіка стала першою державою, яка приєдналася до ТАС у 2003 році, через 18 років кількість підписантів досягла 49 держав [13].

Очевидними причинами зацікавленості держав світу у АСЕАН і відповідно приєднання країн до участі у Договорі про дружбу і співробітництво АСЕАН є економічні чинники: наявність величезного споживчого ринку АСЕАН, розвинута логістична інфраструктура, різноманіття корисних копалин у регіоні, кліматичні умови Південно-Східної Азії, що безпосередньо мають вплив на сільське господарство, паливно-енергетичну та хімічну промисловість. На підтвердження вищезгаданих висновків автора розглянемо офіційні статистичні дані з Щорічного статистичного звіту АСЕАН за 2021 рік. У 2020 році загальний сукупний ВВП десяти держав-членів АСЕАН становив 3 трильйона доларів США, такий об'єм робить АСЕАН п'ятою за величиною економікою у світі після США (20,9 трильйона доларів США), Китаю (14,7 трильйона доларів США), Японії (5,0 трлн доларів США) і Німеччини (3,8 трлн дол. США).[14] В АСЕАН протягом 2000-2019 років спостерігалася позитивна динаміка ВВП, незважаючи на світову економічну кризу 2008-2009 років. Однак у 2020-2021 рр. темп знизився через вплив пандемії COVID-19. За останні два десятиліття загальна торгівля товарами АСЕАН зросла майже в 3,5 рази, досягнувши у 2020 році понад 2,6 трильйона доларів США [14].

АСЕАН продовжує вдосконалювати мережу наземної транспортної інфраструктури, збільшивши загальну довжину доріг на 80,0% за останнє десятиліття, що еквівалентно щорічному середньому зростанню на 6,7%, з 1,4 мільйона кілометрів у 2010 році до понад 2,5 мільйона кілометрів у 2020 році.

На основі систематизації даних Державної служби статистики України встановлено, що протягом 2020 року товарообіг між Україною та країнами АСЕАН становив 2,903 мільярди доларів США. На відміну від 2020 року, який був важким у плані логістичних обмежень, протягом 1-3 кварталу 2021 року торгівля товарами між Україною і АСЕАН досягла 2,543 млрд. дол. Держави АСЕАН найбільше імпортували з України – зернові культури та чорні метали, Україна імпортувала найбільше промислові товари з АСЕАН [15]. Натомість обсяги прямих інвестицій між Україною і державами членами Всебічного регіонального економічного партнерства, до якого входять усі держави-члени АСЕАН станом на 2020 та 2021 роки були незначними, часто інформація з офіційних публічних джерел не відображала цифрові дані та мала примітку «конфіденційно». Це питання, а також механізми вдосконалення економічної дипломатії України досліджувалися автором у січні 2022 року. Аналітичний матеріал є актуальним та доступним для широкого загалу [16].

Obiter dictum, необхідно відзначити доцільність дослідження питання внесення змін до Угоди АСЕАН про торгівлю товарами. Під час 28-го Саміту Міністрів економіки АСЕАН, який відбувся 16 березня 2022 року було обговорено питання:

- 1) покращення цифрового зв'язку, науки та технологій;
- 2) скорочення розриву в розвитку конкурентоспроможності АСЕАН;
- 3) просування більш інтегрованої, інклюзивної, стійкої та конкурентоспроможної АСЕАН; та
- 4) глобальний розвиток АСЕАН [17].

Іншою причиною приєднання до Договору про дружбу і співробітництво АСЕАН є можливість подальшої інтеграції до АСЕАН шляхом набуття статусу партнера по діалогу з АСЕАН, статусу партнера у секторальному співробітництві, статусу партнера по розвитку і, звісно, можливість укладання преференційних торговельних та інвестиційних угод. Наразі АСЕАН має 10 партнерів по діалогу, а саме Австралію, Канаду, Китай, Європейський Союз, Індію, Японію, Республіку Корея, Нову Зеландію, державу агресора росію та Сполучені Штати Америки. Діалогове партнерство АСЕАН є платформою для регулярної комунікації на високому рівні, включаючи зустрічі міністрів і саміти [18]. З цього твердження випливає, що діалогове партнерство не надає податкових чи митних поступок державам світу, проте є перевіреним інструментом для політико-дипломатичних маневрів.

Отримання політичної підтримки від держав-членів АСЕАН дає можливості обговорення подальшої співпраці з метою отримання преференційних тарифів для імпорту, надання національного режиму, співпраці в рамках інших міжнародних організацій, просування культурних цінностей держав учасниць партнерства по діалогу в АСЕАН і отримання дружнього ставлення населення тієї чи іншої держави АСЕАН. Наприклад, проведення здавалося б прямо не пов'язаного з економікою заходу «Дні української кухні» в Південно-Східній Азії викликає інтерес не тільки до страв, а й власне до культури України та експортно-імпортних можливостей з Україною.

У багатьох положеннях Договору про дружбу і співробітництво АСЕАН зобов'язання сторін описуються в загальних термінах, наприклад статті 4 та 8 вимагають від сторін «намагатися розвивати та зміцнювати зносини» та «досягати тісної співпраці». Об'єктивно, таким положенням бракує необхідної точності для визначення їх юридичної диспозиції, хоча вони, тим не менш, можуть мати політичну чи моральну вагу для сторін Угоди.

Додатково зазначимо, що не варто вважати приєднання до Договору про дружбу і співробітництво АСЕАН зобов'язанням утримуватися від дій, що засуджують військово-політичну діяльність членів АСЕАН. Наприклад, більшість членів по діалоговому партнерству не визнає самопроголошену владу у результаті військового перевороту у Республіці Союз М'янма та підтримує резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо необхідності негайного припинення застосування зброї та дотримання прав людини на території М'янми. Наприклад, резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/75/287 від 18.06.2021 щодо необхідності визнання демократично обраної влади та забезпечення належних гуманітарних умов у країні була підтримана більшістю зовнішніх партнерів АСЕАН. До речі, проти зазначеної резолюції виступила Республіка Білорусь, а 36 держав включно з КНР та державою агресором росією утрималися.

Обмірковуючи зазначені вище висновки, вбачається логічним перейти до детального аналізу конкретних переваг та недоліків, а також зобов'язань України у разі отримання Україною погодження від держав-членів АСЕАН на приєднання до Договору про дружбу і співробітництво АСЕАН.

На виконання п. 145 та п.149 Стратегії зовнішньополітичної діяльності України затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 року №448/2021, Україна докладає зусиль для налагодження співпраці з економічних, торговельних питань із Асоціацією держав Південно-Східної Азії та сприяє залученню інвестицій до промислового та аграрного секторів України з фінансових центрів регіону [19]. У 2020 році Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба наголосив на прагненні України до приєднання до Договору про дружбу та співробітництво у Південно-Східній Азії, а також набуття Україною статусу спостерігача в Міжпарламентській асамблеї АСЕАН [20]. 28 серпня 2021 року Міжпарламентська асамблея АСЕАН

ухвалила резолюцію про надання Парламенту України статусу спостерігача. Відповідно, приєднання до Договору про дружбу та співробітництво АСЕАН стало ближчим і в той же час непростим завданням української дипломатії.

Враховуючи повномасштабну збройну агресію росії проти мирного населення України, яка триває з 24 лютого 2022 року Україна отримала нові виклики, що полягають у необхідності тісного військово-технічного співробітництва з союзниками для попередження нових протиправних діянь з боку росії та захисту населення України, нанесення максимальної шкоди російській економіці та докладання зусиль для вкрай важливого забезпечення зовнішньоторговельної діяльності України.

Приєднання України до Договору про дружбу та співробітництво АСЕАН в умовах збройної агресії рф проти України сприятиме:

1) консолідації політико-дипломатичних зусиль цивілізованих держав світу для протидії агресії та будь-яким проявам застосування сили;

2) встановленню тісних зносин з Секретаріатом АСЕАН і праву на набуття Україною статусу партнера по діалогу з АСЕАН;

3) ефективній комунікації з державами-членами АСЕАН щодо взаємовигідного розвитку торгово-інвестиційної діяльності та предметному обговоренню стратегії торгівлі України з регіоном ПСА; організації нових ланцюгів постачання товарів до/з регіону ПСА;

4) донесенню до регіону інформації про міжнародні протиправні діяння, що вчиняються державою-агресором росією та залученню підтримки;

5) отриманню державами АСЕАН зобов'язань України щодо поваги незалежності, суверенності держав-членів АСЕАН, а також невтручання у внутрішні справи країн Південно-Східній Азії. Себто, все те що Україна виконувала, *ipso facto*, як держава-засновниця ООН за Статутом ООН та іншими міжнародними угодами;

6) організації соціально-культурних програм в рамках співпраці України та АСЕАН. Одним з вдалих наявних прикладів є відкриття Центру досліджень АСЕАН та бази Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка;

7) розвитку секторального співробітництва, враховуючи досвід держав АСЕАН у сферах охорони здоров'я та будівництва інфраструктурних об'єктів, які потрібно відновлювати після збройної агресії росії;

8) обміну місіями між учасниками для організації отримання неупередженої та правдивої інформації щодо випадків порушення основоположних принципів;

9) координації зусиль між державами-членами АСЕАН та Україною для злагодженої діяльності в рамках Організації Об'єднаних Націй, Світової Організації Торгівлі;

10) виконанню Україною умов для участі у Саміті Східної Азії. (До держав висунуті наступні умови участі у саміті є: 1) держава-член ТАС; 2) партнер по діалогу з АСЕАН; 3) значний обсяг зносин з АСЕАН).

В результаті дослідження виявлено, що Договір про дружбу та співробітництво АСЕАН встановлює керівні принципи для сторін у їхніх відносинах одна з одною, але ця угода прямо не вимагає від сторін змінювати чинне національне законодавство, навіть якщо такі закони, можливо, суперечать принципам, схваленим Договором. Натомість Договір у ст. 13 прямо передбачає зобов'язання для держав-членів АСЕАН вирішувати будь-які суперечності між ними дипломатичними засобами. Договір про дружбу та співробітництво АСЕАН відповідає стратегії зовнішньої політики України, міжнародним договорам України та національному законодавству України. Автор вважає, що приєднання України до договору в короткостроковій або довгостроковій перспективі підтримуватиме, або покращуватиме захист прав людини. Договір не містить дискримінаційних положень, підбурювання до протиправних діянь. Договір має об'єктивну обґрунтовану мету спрямовану на невтручання у внутрішні справи незалежних держав, мирне вирішення конфліктів у регіоні ПСА та багатосторонню співпрацю у широкому сенсі. Підтримка Верховною Радою України законопроекту про ратифікацію Договору про дружбу та співробітництво АСЕАН, після отримання погодження від держав-членів АСЕАН, надасть змогу поглибити співпрацю між Україною та АСЕАН у сферах протидії злочинності, секторального співробітництва, сприятиме інвестиційній зацікавленості АСЕАН в Україні.

Зобов'язання України не втручатися у внутрішні справи не заборонить Україні вчиняти дії направлени на дотримання і захист прав людини в інших державах-учасниках Договору, оскільки вони є нормою є *jus cogens*

Після набуття Україною статусу партнера по діалогу з АСЕАН спілкування матиме юридичну форму Спільної комісії по співпраці між Україною і АСЕАН, до якої входитимуть Комітет постійних представників в АСЕАН, ймовірно, Посол України в АСЕАН та Секретаріат АСЕАН. З досвіду чинних партнерів по діалогу з АСЕАН можна побачити, що План співпраці розрахований на 5 років та має в основі Бачення розвитку спільноти АСЕАН до 2025 року (*ASEAN community vision 2025*). Наразі приєднання України до Договору про дружбу та співробітництво АСЕАН, який станом на серпень 2022 року нараховує 49 держав-підписантів, залежить від надання згоди усіма державами-членами АСЕАН на приєднання. Автор переконаний, що незважаючи на статус партнера по діалогу держави-агресора росії в АСЕАН та здійснення росією активної пропагандистської діяльності у регіоні, держави-члени АСЕАН незалежно, керуючись принципами статті 2

Статуту АСЕАН, з особливим наголосом на засудження агресії, нададуть до кінця 2022 року згоду на приєднання України до Договору про дружбу та співробітництво АСЕАН.

Висновки. Вбачається, що держави-засновниці АСЕАН прагнули до створення організації політико-економічного співробітництва, проте її остаточна форма – фінальний продукт співпраці ні у 1967, ні у 2022 не є погодженим і відомим. Держави-учасниці АСЕАН, поетапно спираючись на консенсус усіх учасників, створюють абсолютно іншу форму інтеграції, що відрізняється від добре знайомого Європейського Союзу. Потрібно зазначити, що АСЕАН з точки зору установчих документів та угод про функціонування почали створювати на 15 років пізніше, аніж ЄС у вигляді Європейської спільноти з вугілля та сталі. Колишній прем'єр-міністр Республіки Сінгапур Лі Куан Ю підтримував співпрацю в рамках АСЕАН, справедливо звертаючи уваги на низький об'єм торгівлі між членами АСЕАН, що становила 12%, в той час як торгівля між членами ЄС досягала 60%. Навіть через 50 років слова першого прем'єр-міністра Сінгапуру є актуальними, адже торгівля товарами серед держав-членів АСЕАН залишається на рівні 25%.

Економічна інтеграція в АСЕАН не відповідає промисловим потужностям 10 держав-учасниць, співпраця є зважено-поступовою. Проте, такий нединамічний розвиток економічної співпраці має власні переваги, інтеграція спирається на «зону комфорту» кожної з держав АСЕАН, тобто врахування інтересів країн та відсутність наднаціонального регулятора. З часом спільні потреби та виклики невимушено посприяли більш тісній економічній співпраці.

Погодження декларації АСЕАН про зону миру, свободи та нейтралітету ознаменувало мирний і прогресивний розвиток для соціальної стабільності усього регіону. Держави-учасниці чітко визначили прагнення досягти нейтралітету, не приєднуючись до держав-гегемонів, або альянсів за межами регіону. Одночасно держави попросили Сполучені Штати, Радянський Союз і КНР гарантувати, що вони не конкуруватимуть у регіоні Південно-Східної Азії.

Важливість Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії та Зони миру, свободи та нейтралітету полягає у відкритті АСЕАН, як окремої асоціації усьому світу. Договір про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії є установчою договірною основою правосуб'єктності АСЕАН, оскільки до цього АСЕАН функціонувала керуючись виключно документами декларативного характеру. У 1976 році АСЕАН стає організацією договірної характеру, яка узгодила становлення зони миру, свободи та нейтралітету. З того часу Асоціація держав Південно-Східної Азії сприяє формуванню іміджу АСЕАН як зони миру, свободи та нейтралітету серед інших держав світу.

Іноземні держави з не азійського регіону у 2022 році продовжили висловлювати задоволення у важливості угоди з огляду на тривалу взаємовигідну співпрацю з АСЕАН та повагу до принципів розв'язання спорів мирним шляхом, невтручання у внутрішні справи держав, розширивши кількість учасників угоди до 49 держав світу. Зі змінами, внесеними Протоколом 1987 року, система врегулювання суперечок, встановлена статтею 14 Угоди, допускає участь держав-учасниць поза межами Південно-Східної Азії, якщо ці держави «безпосередньо залучені до суперечки, яка має бути врегульована». Отже, держави-члени Угоди мають додаткову інстанцію для можливого врегулювання суперечностей шляхом переговорів. В той же час, згідно статті 17 Договору держави не позбавлені права звернутися до Міжнародного Суду ООН для врегулювання спору у судовому порядку.

Основними мотивами приєднання України до Договору про дружбу і співробітництво АСЕАН наразі є необхідність забезпечення політичної підтримки від держав-членів АСЕАН спрямованої на засудження Росії, донесення до регіону інформації про міжнародні протиправні діяння, що вчиняються державою-агресором Росією та надання поштовху для активного розвитку торгівлі між Україною та АСЕАН. Безумовно, ратифікація Україною угоди не зобов'язує держави-члени АСЕАН зменшувати імпорتنі тарифи, або надавати податкове сприяння, проте цей крок надає можливість подальшої інтеграції України з АСЕАН, сигналізує про миролюбність України та засудження війни. Приєднання до угоди накладає зобов'язання поважати незалежність, суверенність держав-членів АСЕАН, а також не втручатися у внутрішні справи країн Південно-Східної Азії. Проте вищезгадані зобов'язання Україна вже має не тільки щодо регіону Південно-Східної Азії, а всього світу за Статутом ООН, Конвенцією щодо запобігання і покарання злочинів геноциду, Міжнародною конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму та іншими міжнародними договорами. В той же час, договірне зобов'язання України не втручатися у внутрішні справи членів АСЕАН не заборонить Україні вчиняти дії направлені на дотримання і захист прав людини в інших державах-учасницях Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії, оскільки такі зобов'язання є нормою є *jus cogens*.

Список використаних джерел:

1. Декларація АСЕАН 1967 року. Прийнята міністрами закордонних справ на першому саміті міністрів АСЕАН у Бангкоку, Королівстві Таїланд 8 серпня 1967 року. (англійською) URL: <https://agreement.asean.org/media/download/20140117154159.pdf>

2. Декларація АСЕАН 1976 року. Прийнята главами держав/урядів на 1-му саміті АСЕАН на Балі, Індонезія, 24 лютого 1976 р. (англійською) URL: https://www.icnl.org/wp-content/uploads/Transnational_1976Declaration.pdf

3. Декларація про зону миру, свободи та нейтралітету АСЕАН 1971 року. Прийнята міністрами закордонних справ АСЕАН 27 листопада 1971 року. (англійською) URL: <https://www.pmo.gov.my/wp-content/uploads/2019/07/ZOPFAN.pdf>
4. Центр міжнародних досліджень, «АСЕАН очима Тайваню», січень 2022 р., Сіттіфон Круараттікан, стр. 24 (англійською).
5. Звернення Президента Філіппін Фердинанда Е. Маркоса до народу від 24 січня 1972 року, Урядовий вісник. (англійською) URL: <https://www.officialgazette.gov.ph/1972/01/24/ferdinand-e-marcos-seventh-state-of-the-nation-address-january-24-1972/>
6. Військовий огляд, Том 54, Випуск 12 від грудня 1974 року, стр. 33. Редактор полковник Джон Чітті молодший. (англійською) URL: <https://cutt.ly/6XhyLCf>
7. Чжан Сіжень: «Сучасна політика Південно-Східної Азії», Народне видавництво Гуансі, 1995 р., стор. 430. (англійською)
8. Професор Сусуму Ямакаге: «АСЕАН і зміна ролей ТАС», Університет Аояма Гакуїн (англійською) URL: https://www.eria.org/ASEAN_at_50_4A.3_Yamakage_final.pdf
9. Майлк Бліс, «Дружба, Співпраця, порозуміння: обговорення приєднання Австралії до Саміту Східної Азії», Австралійський часопис міжнародного права Том 63, стр. 79 (2006). (англійською)
10. Урядовий веб-сайт В'єтнаму. Стаття «Шість країн приєдналися до договору про співпрацю в Південно-Східній Азії» (англійською) URL: <https://link.gov.vn/jff6wybM>
11. Урядовий веб-сайт Республіки Філіппін. Стаття «ОАЕ підписали Договір АСЕАН про дружбу та співпрацю» (англійською) URL: <https://www.pna.gov.ph/articles/1180677>
12. Веб-сайт АСЕАН. Документи про приєднання іноземних держав (Австралії та Пакистану) до Договору про дружбу та співпрацю в Південно-Східній Азії. (англійською) URL: <https://web.archive.org/web/20080623115459/http://www.asean.org/18019.htm> та <https://web.archive.org/web/20110904120953/http://www.asean.org/16237.htm>
13. Веб-сайт АСЕАН. Огляд діалогу між АСЕАН і Китаєм. APSC/ERD/ERD1/INF/2021/03.6 жовтня 2021 р. (англійською) URL: <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/10/Overview-of-ASEAN-China-Relations-6-Oct-2021.pdf>
14. Веб-сайт АСЕАН. Ключові показники АСЕАН за 2021 рік. (англійською) URL: <https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2021/12/ASEAN-KEY-FIGURES-2021-FINAL-1.pdf>
15. Дейнеко Д.О. Стаття «ASEAN economic community. Sui generis model and legal issues of integration». Опубліковано 16.02.2022. *Юридичний вісник*. (англійською) URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/2285>
16. Дейнеко Д.О. Стаття «Регулювання захисту інвестицій в угоді про всебічне регіональне економічне партнерство. Пропозиції до вдосконалення економічної дипломатії України». Опубліковано 22.02.2022. *Юридичний звуковий електронний журнал*. (англійською) URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/78.pdf
17. Веб-сайт АСЕАН. Анонс «АСЕАН починає переговори щодо оновлення угоди АСЕАН про торгівлю товарами» від 16.03.2022. (англійською) URL: <https://asean.org/asean-launches-negotiations-to-upgrade-asean-trade-in-goods->
18. Веб-сайт АСЕАН. Перелік держав партнерів АСЕАН за сферами співпраці. (англійською) URL: <https://asean.org/our-communities/asean-political-security-community/outward-looking-community/external-relations/>
19. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України введена в дію Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>
20. Веб-сайт Кабінету Міністрів України. Інформаційний допис щодо співпраці України з АСЕАН. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dmitro-kuleba-nasha-meta-5-milyardiv-tovaroobigu-z-krayinami-asean>.